

сільськогосподарської діяльності, що стимулюватимуть, в першу чергу, сільський розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Жук В.М. Стан і розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу / В.М. Жук // Фінанси України. – 2011. - № 7. – С. 33-42.
2. Лайко П.А. Непряме оподаткування сільськогосподарських товаровиробників : монографія / П.А. Лайко, С.О. Осадчий. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 186 с.
3. Податковий кодекс України / [Електронний ресурс] / Режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Про податок на додану вартість / [Електронний ресурс] / Режим доступу до джерела: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168/97>.
5. Про фіксований сільськогосподарський податок: закон України / [Електронний ресурс] / Режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/320-14>.
6. Тулуш Л.Д. Методологічні аспекти розвитку системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників / Л.Д. Тулуш // Економіка АПК. - 2007. - № 3. - С. 107-114.

УДК 334.734:631.115.8

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Скрипник С.В. – к.е.н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Перетворення в аграрному секторі економіки супроводжуються значними прорахунками й досить великими затратами, а більш глибокі процеси цих масштабних змін усе ще залишаються поза наукової оцінки і регулюючого впливу. Відсутність чіткої, продуманої і ефективної системи формування і розвитку сільськогосподарських підприємств суттєво сповільнює хід ринкових перетворень. Подальша спрямованість реформ ще не визначена, немає обґрунтованих пріоритетів і вивірених кінцевих цілей. Звідси проведення аграрних перетворень є досить болючим, а наслідки досить суперечливими, мало результативними як в економічному, так і в соціальному аспектах.

Серед багатьох проблем аграрної галузі одне з провідних місць посідає проблема підвищення ефективності господарської діяльності аграрних підприємств. Ряд питань, пов'язаних із розв'язанням цієї проблеми, нині не вирішено, зокрема не повністю врегульовані відносини власності на землю та майно, відсутнє ефективне управління виробництвом, недостатньо використовуються зональні переваги розміщення виробництва, не впроваджуються прогресивні технології виробництва і системи ефективного збуту

сільськогосподарської продукції, а її якість не завжди відповідає вимогам ринку. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є розробка, обґрунтування та введення в дію економічних механізмів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на основі концентрації і інтенсифікації.

Стан вивчення проблеми. У різний час проблемою пошуку й обґрунтування шляхів підвищення економічної ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств займалися такі провідні вчені, як В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, І.Г. Кириленко, М.Г. Лобас, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, В.М. Нелеп, Б. Пасхавер, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та ін.

Разом з тим, труднощі вирішення проблеми підвищення ефективності господарювання підприємств аграрного сектора свідчать, що в теоретичному і практичному плані залишаються до кінця не вирішеними питання раціонального складу галузей і оцінки економічного розвитку суб'єктів виробничої діяльності. Тому необхідний комплексний підхід до вирішення проблеми ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, а подальше наукове обґрунтування основних аспектів розвитку агропромислового комплексу є актуальним на даному етапі розвитку аграрного сектора економіки України.

Завдання і методика досліджень. Метою статті є визначення основних проблем ефективного розвитку аграрних підприємств та шляхів їх вирішення. Досягнення поставленої мети можливо шляхом аналізу сучасного стану розвитку аграрного сектора України за окремими складовими. Методичну базу дослідження складають методи індукції, дедукції, економіко – статистичний (при визначенні сучасного стану ефективності діяльності аграрних підприємств) та абстрактно-логічний (при проведенні оцінки ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств) методи.

Результати досліджень. Сучасний стан сільського господарства характеризується продовженням кризових процесів, що ставить проблеми ефективного розвитку аграрних підприємств у число пріоритетних. Крім того, прослідковуються тенденції нестабільності й небажаних структурних змін. Це проявилось, насамперед, у загальному спаді виробництва сільськогосподарської продукції та її стрімкому скороченні в аграрних підприємствах. Головними причинами, які зумовили такий негативний стан, є несприятливе ринкове середовище щодо врегулювання паритету цін між галузями народного господарства, фінансове забезпечення та кредитна політика відносно сільськогосподарських підприємств.

Світові тенденції свідчать про зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, а високий рівень забезпеченості трудовими та природнокліматичними ресурсами України - про наявність можливостей до нарощування виробництва високоякісних і доступних продуктів харчування. При цьому розвиток вітчизняного АПК значною мірою залежить від ефективності організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування.

Площа сільськогосподарських угідь, які використовувались у виробництві сільськогосподарськими підприємствами та громадянами, на 1 січня 2011р. становила 36,5 млн.га (61% території України), з яких 30,9 млн.га – площа ріллі.

У 2010р. на території країни виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн.га сільськогосподарських угідь. У господарських товариствах зосереджено 49,1% цих угідь, у фермерських господарствах – 20,0%, у приватних підприємствах – 16,0%, у виробничих кооперативах – 4,6%, у державних підприємствах – 2,6%, у підприємствах інших форм господарювання – 7,7%. Із загальної кількості підприємств близько 15 тис. становлять господарські товариства, приватні, державні та інші підприємства і кооперативи (крім фермерських господарств), з яких 15,8% підприємств мають площу до 100 га, 17,3% – від 100 до 500 га, 11,2% – від 500 до 1000 га, 14,1% – від 1000 до 2000 га, 18,8% – понад 2000 га. Середній розмір господарства становить 1169 га сільськогосподарських угідь.

На 1 січня 2011р. налічувалось 42 тис. фермерських господарств, у власності та користуванні яких знаходилося 4,3 млн.га сільгоспугідь, з них 4,2 млн.га ріллі. Середній розмір фермерських наділів у 2010р. проти 2009р. збільшився на 0,7 га і становив 103,3 га. Площі земель фермерів розширюються як шляхом укрупнення самих господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств станом на 1 січня 2011р. склали 79,9% загальної площі землі, яка є в їх користуванні. У середньому на одне фермерське господарство припадало 100,2 га ріллі (на 1 січня 2010р. – 99,4 га).

Таблиця 1 - Результати роботи сільськогосподарських підприємств, 2010 р.

Показники	Сільськогосподарські підприємства – всього		У т.ч. фермерські господарств		З них великі фермерські господарства	
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, осіб	590198	100,0	97350	16,5	25330	4,3
Площа сільськогосподарських угідь – всього, тис. га	21058,7	100,0	4199,9	19,9	1595,0	7,6
у т.ч. взято в оренду	19362,7	91,9	3432,0	81,7	1569,6	98,4
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції та послуг, млн. грн.	81165,2	100,0	10788,8	13,3	5214,3	6,4
у т.ч. сільськогосподарської продукції	78596,9	96,8	10585,7	98,1	5122,1	98,2
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	14177,6	100,0	2626,2	18,5	1430,7	10,1
у т.ч. сільськогосподарської продукції	13931,6	98,3	2588,8	98,6	1407,6	98,4
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	21,2	x	32,2	x	37,8	x
у т.ч. рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва	21,5	x	32,4	x	37,9	x

Результати роботи сільськогосподарських підприємств у 2010 р. (табл. 1) свідчать, що дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах складає 97-98%, і цей результат в основному пов'язаний із галуззю рослинництва.

Виробництво продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами у 2010 р. залишалося прибутковим. Прибутковим, навіть без урахування дотацій, було вирощування соняшнику (64,5%), ріпаку (25,9%), овочів відкритого ґрунту (21,4%), зернових культур (13,7%). Суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі – з 12,9% у 2009р. до 47,5% у 2010 р.

У вартісній структурі реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами продукція рослинництва займає 67% від загального обсягу реалізації. У 2010 р. порівняно з попереднім роком її продано більше на 26%. Частка зернових культур у загальному обсязі реалізації продукції рослинництва склала 43,7%, олійних культур – 37,6%. Обсяги реалізованої продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 - Обсяги реалізованої аграрними підприємствами продукції рослинництва

Види продукції	2010р. (тис. т)	2010р. у % до 2009р.
Зернові культури	23661,7	74,7
пшениця	10397,9	66,3
жито	389,4	67,1
ячмінь	4870,0	80,0
просо	114,9	98,0
гречка	104,6	69,8
кукурудза	7069,1	86,4
рис	82,2	115,2
овес	260,1	93,3
зернобобові культури	279,9	75,1
інші зернові	93,6	53,2
Олійні культури	7756,7	107,1
у т.ч. насіння соняшнику	5343,8	107,0
соя	1081,7	196,6
ріпак	1244,9	76,9
Цукрові буряки	9767,5	153,9
Картопля	290,7	94,9
Овочі	646,0	80,0
Плоди та ягоди	230,8	127,8
Виноград	164,9	79,8
Баштанні культури	44,1	84,2

Продаж комерційним господарюючим суб'єктам є основним напрямом збуту продукції для сільськогосподарських підприємств, на який припадає 82,5% усієї реалізованої продукції рослинництва. У 2010р. сільськогосподарські підприємства за цим напрямом реалізували 79% зернових культур, 90% олійних культур, 78,6% картоплі, 61,4% винограду, 58,8% баштанних культур. На ринку і безпосередньо переробним підприємствам реалізовано 13,6% рослинницької продукції. За цими напрямками було продано 93,3% цукрових буряків, 49,4% овочів, 50,1% плодів та ягід. Середні ціни продажу сільськогосподарськими підприємствами продукції рослинництва, що склалися у 2010р., зросли проти 2009р. на 39,8%.

У загальному обсязі валової продукції за 2010р. частка продукції тваринництва склала 41,9% (у 2009р. – 39,7%). Проти 2009р. обсяг виробництва продукції тваринництва збільшився на 4,5%, у т.ч. в аграрних підприємствах – на 8,8%, у господарствах населення – на 1,3%. Частка останніх у загальному обсязі тваринницької продукції скоротилась на 1,8 в.п. і склала 55,6%. У структурі загального виробництва продукції тваринництва частка вирощування худоби і птиці склала 55,6%, молока – 28,2%, яєць – 12,2%.

Результати виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції вплинули на показники ефективності (табл. 3).

**Таблиця 3 - Ефективність сільськогосподарського виробництва, 2010 р.
(млн.грн.)**

Показники	Сільсько-господарські підприємства	У тому числі					
		недержавні	З них				державні
			господарські товариства	приватні	виробничі кооперативи	інші	
1	2	3	4	5	6	7	8
Продукція сільського господарства:							
повна собівартість	60382,8	59139,9	41406,5	12817,7	2125,9	2789,8	1242,9
чистий дохід (виручка) від реалізації	73133,3	71875,7	49693,4	16386,2	2391,0	3405,1	1257,6
рівень рентабельності (збитковості), %	21,1	21,5	20,0	27,8	12,5	22,1	1,2
Продукція рослинництва:							
повна собівартість	42674,5	41947,0	28685,5	10438,9	1300,4	1522,2	727,5
чистий дохід (виручка) від реалізації	54050,4	53220,1	35718,7	14012,6	1662,0	1826,8	830,3
рівень рентабельності (збитковості), %	26,7	26,9	24,5	34,2	27,8	20,0	14,1
Продукція тваринництва:							
повна собівартість	17708,3	17192,9	12721,0	2378,8	825,5	1267,6	515,4
чистий дохід (виручка) від реалізації	19082,9	18655,6	13974,7	2373,6	729,0	1578,3	427,3
рівень рентабельності (збитковості), %	7,8	8,5	9,9	-0,2	-11,7	24,5	-17,1
Частка підприємств, які отримали від реалізації продукції сільського господарства, %							
прибуток	73,2	73,8	70,4	82,1	60,7	69,5	52,2
збиток	26,8	26,2	29,6	17,9	39,3	30,5	47,8

Протягом 2010р. зберігалась негативна тенденція скорочення поголів'я великої рогатої худоби в господарствах усіх категорій. На 1 січня 2011р. в

країні нараховувалось 4494,4 тис. голів великої рогатої худоби, що на 332,3 тис. голів, на 6,9%, менше порівняно з початком 2010р., у т.ч. у сільгоспідприємствах – 1526,4 тис. голів (на 100,7 тис. голів, на 6,2% менше), у господарствах населення – 2968,0 тис. голів (на 231,6 тис. голів, на 7,2% менше). Поголов'я корів в аграрних підприємствах (589,1 тис. голів) зменшилось на 2,6%, у господарствах населення (2042,1 тис. голів) – на 4,2%.

Таблиця 4 - Фінансові результати діяльності аграрних підприємств за регіонами, 2010 р.

Регіони	Чистий прибуток (збиток), тис.грн.	Частка в загальній кількості підприємств, у %		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		підприємств, які отримали чистий прибуток	підприємств, які отримали чистий збиток	усієї діяльності	операційної діяльності
1	2	3	4	5	6
Україна	17177303,8	70,5	29,5	17,2	24,7
АР Крим	145444,6	55,8	44,2	4,7	12,8
Вінницька	926914,8	71,8	28,2	17,0	26,4
Волинська	133436,0	57,1	42,9	11,9	17,3
Дніпропетровська	976648,7	78,3	21,7	12,7	19,7
Донецька	935071,3	73,6	26,4	16,7	25,5
Житомирська	141210,7	47,4	52,6	9,7	12,6
Закарпатська	-7407,4	59,1	40,9	-4,0	1,5
Запорізька	916828,7	81,3	18,7	25,8	30,2
Івано-Франківська	427644,0	73,3	26,7	38,2	45,9
Київська	1998834,6	70,1	29,9	22,6	30,5
Кіровоградська	1297089,8	84,6	15,4	33,5	39,5
Луганська	101881,2	77,1	22,9	3,4	13,6
Львівська	399217,5	73,7	26,3	16,5	22,1
Миколаївська	664066,4	81,6	18,4	22,5	29,4
Одеська	551110,4	75,6	24,4	16,0	20,6
Полтавська	1863932,5	73,9	26,1	25,5	31,2
Рівненська	-15109,9	58,2	41,8	-0,8	8,9
Сумська	-88742,8	61,8	38,2	-3,0	8,5
Тернопільська	655310,6	72,2	27,8	16,9	21,6
Харківська	521891,2	62,5	37,5	8,4	17,6
Херсонська	493096,2	77,7	22,3	15,7	21,8
Хмельницька	588128,2	69,9	30,1	16,5	20,3
Черкаська	1710952,0	78,4	21,6	20,6	23,0
Чернівецька	182548,5	74,4	25,6	14,6	19,3
Чернігівська	1305116,7	61,2	38,8	34,1	51,8
м. Київ	365950,7	48,3	51,7	10,4	27,5
м. Севастополь	-13761,4	44,0	56,0	-13,1	-11,9

Аналіз економічних результатів діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання не дають підстав для однозначного висновку про їх ефективність. Так, більшість господарств усіх форм господарювання були рентабельними (рівень рентабельності коливався від 1,2 до 27,8%). Збитковість виробничих кооперативів, приватних та державних підприємств спостерігалась лише у галузі тваринництва. На нашу

думку, ефективність виробництва в даний час меншою мірою залежить від вибору організаційно - правової форми підприємства, а більшою – від системи менеджменту.

На сучасному етапі розвитку сільського господарства слід відмітити, що сільськогосподарське виробництво має виключно рослинницький напрямок розвитку, що є вкрай негативною тенденцією. В умовах розвитку ринкових відносин в Україні зміни в галузевій структурі сільського господарства супроводжуються відповідними деформаціями. Так, з підвищенням питомої ваги продукції тваринництва у структурі грошової виручки рівень прибутковості і рентабельності має тенденцію до зниження.

Аналіз фінансових результатів аграрних підприємств за регіонами (табл. 4) дозволяє встановити сучасні проблеми трансформаційних процесів в аграрному секторі, що насамперед, виражаються у досить високій частці збиткових підприємств, низькій рентабельності їх діяльності. Відзначимо, що розвиток сільського господарства значною мірою залежить від стану матеріально-технічної бази, головною ланкою якої є основні фонди, їх якісний склад і раціональне співвідношення.

Висновки і пропозиції. В умовах ринкової економіки конкурентоспроможними можуть бути лише ті підприємства, які досягають високого рівня ефективності виробництва. У сільському господарстві, як і в інших галузях народного господарства, ця проблема може бути вирішена завдяки переходу на інтенсивний тип розвитку економіки. Тому виправдано інтенсивність трактувати з урахуванням не лише розміру авансованого капіталу, а й досягнутих результатів виробництва, насамперед виходу валової (товарної) продукції, як матеріальної основи формування кінцевого показника ефективності – прибутку.

При відносно низьких темпах підвищення забезпеченості сільськогосподарських підприємств виробничими ресурсами нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в досліджувані роки можна було б досягнути в результаті здійснення різних організаційних заходів, зокрема: удосконалення структури виробництва з урахуванням динаміки ринкової кон'юнктури; внесення змін у технології виробництва, що спрямовані на підвищення його продуктивності без залучення додаткових матеріальних ресурсів; застосування більш продуктивних матеріальних ресурсів, які забезпечують зниження їх затрат у вартісному вираженні у розрахунку на одиницю виробленої продукції; якісного і в оптимальні строки виконання виробничих процесів, що дуже важливо для сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Збарський В.К. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравелла, 2009. – 264 с.
2. Дієсперов В. Визначення ефективності в сільськогосподарському підприємстві / В. Дієсперов // Економіка України. – 2007. – №10. – с. 70-78.
3. http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/cg.htm